

ISSN print 2522-9699
ISSN online 2616-5007

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 45 (7-9)

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 45 (7-9)

**КИЇВ
2023**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

/Видання засновано у 2017 році/

Свідоцтво про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 24357-14197 ПР від 24.02.2020 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б"
з **Педагогіки та Філософії**
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкується за рішенням

Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*
(протокол №3 від 26.10.2023 року)

*відповідно Наказу МОН України №949 від 25.10.2022 р. про реорганізації Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Базалук О.О., доктор філософських наук, професор (Китай, Маомінг)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Задорожна О. М., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Луценко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарос К.М., доктор філософії, доцент (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Олефіренко Т. О., кандидат педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Самчук З.Ф., доктор філософських наук, старший науковий співробітник, (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Терепиций С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Франчук В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Чорноморець Ю. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо).

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2023. – Випуск 45 (7-9). – 148 с.

DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 45 (7-9)

KYIV
2023

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

/The publication was founded in 2017 year/

Certificate of printed mass media's state re-registration:

Series KB № 24357-14197 IIP from February 24th, 2020

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on **Pedagogy** and **Philosophy**

(order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of Dragomanov Ukrainian State University *

(protocol № 3 from October 26, 2023)

** In accordance with the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 949 dated October 25, 2022, on the reorganisation of the National Pedagogical Dragomanov University*

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Oleg Bazaluk, Doctor of Philosophical Sciences, Profess (Maoming, China)

Valentyna Bobrytska, Doctor, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Olha Zadorozhna, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matusevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Claudiu Mesaros, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Taras Olefirenko, PhD in Pedagogy, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zoreslav Samchuk, Doctor of Philosophical Sciences (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyshchyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Vasyl Franchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Yuriy Chernomorets, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.).

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2023. – Volume 45(7-9). – 148 p.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Кравченко А. А.	Епістема “візуальності” в когнітивних та навчальних практиках	7
Новіков Б. В. Руденко Т. П. Потіщук О. О.	Художня творчість та розвиток естетичної думки: філософська рефлексія	19
Воронкова В. Г. Кивлюк О. П. Нікітенко В. О.	Критичне мислення у контексті постмодерністського дискурсу Жана Бодріяра	29
Чжао Ган	Значення мовної освіти в стратегії підготовки педагогічних кадрів	39

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Мар’єнко М. В. Носенко Ю. Г. Шишкіна М. П.	Використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів: моделі і технології	49
Чумак М. Є. Єфименко В. В.	Фізична теорія: ключові терміни та її математична компонента	61
Литвинова С. Г. Лупаренко Л. А. Мар’єнко М. В. Шишкіна М. П.	Методична система використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів	71
Кушнірук С. А. Матвієнко О. В. Олефіренко Т. О.	Формування наукового світогляду студентів: соціокультурна проєкція	83

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Шиманович А. О.	Режинальд Гаррігу-Лагранж: полеміка проти Анрі Бергсона та Моріса Блонделя	90
Луцан І. В.	Філантропічна допомога протестантських церков в Україні: конструктивні прояви соціальної активності в умовах російсько-української війни	101
Васкул С. В.	ословське окреслення екуменічної парадигми та ціннісний спектр міжконфесійних суспільних практик	118
Бродецький О. Є. Горохолінська І. В.	“Рускомірні” корозії у практиках Московського Патріархату	130

CONTENT

PHILOSOPHICAL CONCEPTS: HISTORY AND MODERNITY

Alla Kravchenko	The episteme of “visuality” in cognitive and educational practices	7
Boris Novikov Tamara Rudenko Olha Potishchuk	Artistic creativity and development of aesthetic thought: philosophical reflection	19
Valentyna Voronkova Olga Kyvliuk Vitalina Nikitenko	Critical thinking in the context of Jean Baudrillard's postmodern discourse	29
Chzhao Han	The importance of language education in the strategy of training pedagogical personnel	39

INNOVATIONS IN EDUCATION

Maiia Marienko Yulia Nosenko Mariya Shyshkina	Use of cloud-oriented open science systems in the process of education and professional development of teachers: models and technologies	49
Mykola Chumak Vasyl` Yefymenko	Physical theory: key terms and its mathematical component	61
Svitlana Lytvynova Liliia Luparenko Maiia Marienko Mariya Shyshkina	Methodological system of using cloud-oriented open science systems in the process of education and professional development of teachers	71
Svitlana Kushniruk Olena Matviienko Taras Olefirenko	mation of students' scientific outlook: socio-cultural projection	83

RELIGIOUS INNOVATIVE STUDIES

Andrii Shymanovych	Réginald Garrigou-Lagrange: the polemic against Henri Bergson and Maurice Blondel	90
Ihor Lutsan	Philanthropic activities of protestant churches in Ukraine: constructive manifestations of social activism amid the Russo-Ukrainian war	101
Sviatoslav Vaskul Iryna Horokholinska	Theological definition of the ecumenical paradigm and the value spectrum of interfaith social practices	118
Oleksandr Brodetskyi	“Russian world” corrosions in the practices of the Moscow Patriarchate	130

15. Korniiichuk, Yu 2010, 'Problema pravoslavnoi identychnosti v konteksti rozvytku ekumenichnoho rukhu (The problem of Orthodox identity in the context of the development of the ecumenical movement)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Ser.: Filosofiia, № 6, s. 187-195.
16. *Komiunike za pidsumkamy vizytu delehatsii VRTsiRO do Vatykanu (Communiqué on the results of the visit of the VRCiRO delegation to the Vatican) 2023*, VRTsiRO. Dostupno: <<https://vrciro.org.ua/ua/events/uccro-visit-to-holy-see>>. [10 Veresen 2023].
17. Pavlenko, PIU 2005, 'Utopiia yedynoho khrystyanstva ta konverhentsiini protsesy v nomu (Utopia of a unified Christianity and convergence processes in it)', *Ukrainske Relihiieznavstvo*, № 35, s. 139-151.
18. Pott, T 2009, 'Sakramentalne rozuminnia Tserkvy: Skhid i Zakhid (Sacramental understanding of the Church: East and West)', *Naukovi zapysky Ukrainskoho katolytskoho universytetu*. Serii: Bohoslovia, № 1, s. 242-250.
19. Protsiuk, RR 2015, 'Sotsialna doktryna pravoslavia i stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini (The social doctrine of Orthodoxy and the formation of civil society in Ukraine)', *Hrani*, № 3, s. 125-130.
20. *U poshukakh yednosti khrystyian (In search of Christian unity) 2008*, Kyiv: *Dukh i litera*, 224 s.
21. Khaletskyi, O & Holubovska, O 2016, 'Ekumenizm na stezhkakh teonomnoi sakralizatsii (Ecumenism on the path of theonomic sacralization)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii "Relihiieznavstvo", № 1 (13), s. 164-177.
22. *Osnovnye pryntsypy otnosheniya Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy k ynoslavyiu (Basic principles of the attitude of the Russian Orthodox Church to heterodoxy) (n.d.)*, Ofytsyalnyi sait Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy. Dostupno: <<http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html>>. [10 Veresen 2023].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-11

УДК 348.71:322

“РУССКОМІРНІ” КОРОЗІЇ У ПРАКТИКАХ МОСКОВСЬКОГО ПАТРИАРХАТУ

“RUSSIAN WORLD” CORROSIONS IN THE PRACTICES OF THE MOSCOW PATRIARCHATE

О. Є. Бродецький,
І. В. Горохолінська

Актуальність теми дослідження. Ядро ідентичнісних трансформацій українського суспільства – додання бацил “руського міра”. Багато в чому це стосується і релігійної сфери.

Постановка проблеми. Ідеї і практики “руського міра” втілюються в публічній риторичній церковних функціонерів Російської Православної Церкви і її сателіта в Україні. Їхній аналіз – важлива передумова ефективного протистояння цій деструктивній ідеології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти теми досліджували, зокрема, такі автори: С. Здіорук, В. Яблонський, В. Токман; Л. Филипович,

Urgency of the research. The core of the identity transformations of Ukrainian society is overcoming the bacilli of the “Russian world”. In many ways, it also applies to the religious sphere.

Target setting. The ideas and practices of the “Russian world” are embodied in the public rhetoric of church functionaries of the Russian Orthodox Church and its satellite in Ukraine. Their analysis is an important prerequisite for effective opposition to this destructive ideology.

Actual scientific researches and issues analysis. Aspects of the topic were investigated, in particular, by the following authors: S. Zdioruk, V. Yablonskyi,

А. Колодний; П. Павленко, О. Горкуша та інші.

Постановка завдання: осмислити деструктивну дієвість наративів і практик Російської Православної Церкви та її сателіта – “Української” Православної Церкви (на матеріалі публічних виступів її предстоятеля).

Виклад основного матеріалу. Показано, як Московський Патріархат устами своїх діячів “виправдовує” війну та здійснює тотальну дезінформацію щодо реальних причин цієї війни, спотворюючи основи християнських постулатів щодо справедливості.

Висновки. Теперішнє керівництво “У”ПЦ позбавлене реального потенціалу привести цю структуру до самокритики за вкоріненість в ідеях “руського міра” і до сутнісних трансформацій.

Ключові слова. “руський мір”, Російська Православна Церква, “Українська” Православна Церква”, цінності, суспільство, війна.

V. Tokman; L. Fylypovych, A. Kolodnyi; P. Pavlenko, O. Horkusha and others.

The research objective. To consider the destructive effectiveness of the narratives and practices of Russian Orthodox Church and its satellite “Ukrainian” Orthodox Church (on the basis of its Primate public speeches).

The statement of basic materials. It is shown how the Moscow Patriarchate “justifies” the war through the mouths of its officials and carries out total disinformation about the real causes of this war, distorting the foundations of Christian postulates regarding justice.

Conclusions. The current leadership of the “U”OC lacks the real potential to lead this structure to the self-criticism for being rooted in the ideas of the “Russian world” and to the essential transformations.

Keywords. “Russian world”, Russian Orthodox Church, “Ukrainian” Orthodox Church, values, society, war.

Актуальність теми дослідження. Українське суспільство нині перебуває на етапі особливо інтенсивних ідентичнісних трансформацій. Безперечно, їх мотиватором є контекст повномасштабної війни, яку Росія веде проти України. І ядро цих трансформацій – долання вкоріненості в успадкованих від підімперського буття культурних, мовних, політичних, комунікативних практиках і наративах “руського міра”. Тривалу історичну вживленість “руського міра” в життя українців можна окреслити терміном “синдром малоросійства”. Тут акцент не на етнічному, а на ментально-ціннісному.

Презентанти малоросійства в бутті незалежної України в період з 1991 по 2022 рр. – це на мовному рівні зросійщеність людей, чиї попередні покоління були українськомовні; на маскультурному – тривалий пієтет перед зразками російської розважальної індустрії, готовність підживлювати її своїми кадрами; на політичному – усім, що визначало політичну гібридність епохи Кучми-Януковича і її спадщини. Згадаймо, бодай мультсеріал “Сказочная Русь”, де зображалася ніби Україна, але використовувалася і російська мова як основна мова більшості персонажів, і нерідко антураж російських казок з їхніми “царями-батюшками”, “боярами” й персонажі російської історії (наприклад, Петро Перший у нібито іпостасі президента “Сказочной Русі” тощо)

Один із центральних епіфеноменів “руського міра” в житті України доби Незалежності – це так звана “Українська” Православна Церква (“У”ПЦ), нині очолювана митрополитом Онуфрієм Березовським. Промовистий момент, до якого привертав увагу священник і громадський активіст Роман Грищук [4]: ще 2021 р. у крамницях при храмах “У”ПЦ продавалися підготовлені в Росії та відтиражовані в Україні молитовники, в яких, наприклад, були й молитви з такими назвами (тут доречно навести в оригіналі): “Молитва об спасении державы Российской и утолении в ней раздоров и нестроений” (в розділі “Молитвы об Отечестве”). Тож аналіз рускомірних тенденцій в ідеології і

практиці Російської Православної Церкви (РПЦ) та її сателіта в Україні – важливий чинник віднаходження інструментів протистояння цим тенденціям.

Постановка проблеми. Феномен постправди активно обговорюється не тільки в політичних, медійних, а й у філософських, богословських середовищах, – коли йдеться про ціннісні виклики соціальної буттєвості. Постправда – це сфальшована подоба правди через задіяння маніпулятивних інструментів впливу на емоції особи, пов'язані саме з її потребою істини. Тож у шати “істини” у відповідь на цю потребу зодягають оманливий зміст, але наполегливо обрамляють його риторикою вищої “істинності”. Це – нав'язування системи поглядів і рішень, вибудованих на неправді, але через такі психоемоційні “ланцюжки”, котрі змушують людину повірити, ніби це власне її переконання, що кореняться в об'єктивному стані речей. Доволі промовисто такі “механізми” працюють передусім у політичній та релігійній царинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. “Русській мір” як ідеологічна інтенція досліджувався українськими науковцями під різними кутами зору ще до широкомасштабного вторгнення, а події після 24 лютого 2022 р. інтенсифікували такі розвідки. Зокрема, ще 2014 р. було оприлюднено аналітичну доповідь, до підготовки якої долучилося чимало релігієзнавців – “Україна і проєкт “русского міра”” [7]. Цей концепт доволі активно аналізують в релігієзнавчому дискурсі Л. Филипович та А. Колодний [8], П. Павленко [10], О. Горкуша [6] та багато інших.

Постановка завдання. Тож маємо на меті осмислити форми деструктивної дієвості постправди в ідеях і практиках РПЦ, а також у домінуючих наративах “У”ПЦ (передусім на матеріалі публічних виступів її предстоятеля Онуфрія Березовського).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеологія “русского міра” – це основа соціального самопозиціонування РПЦ. Ще 2012 р. на зустрічі з Путіним патріарх Кирил Гундяєв особливо пафосно дякував йому за його політику повернення до “матриць народного життя” [1]. У тій своїй промові він актуалізував і міліарну риторіку: “Щоб солдат піднявся в атаку.., тільки якнайвища мотивація, тільки чуття обов'язку, а чуття обов'язку – це моральне поняття” [1]. На той час новітня Росія вже вчинила військові злочини в Грузії. А Гундяєв вітав приведених на багнетах російської зброї тамтешніх маріонеткових керманічів. У згаданому виступі він також наводив радянські фільми про міліцію і розвідників як приклад слухного виховання і “високої ідеї”. Тобто бачимо, що заради потурання імперським фантомним болям вже тоді патріарх Кирил маніпулятивно використовував ідею “морального” обов'язку і тоталітарні приклади його заохочення.

Імітація ексклюзивного володіння сакральністю, “єдиноістинністю” та моральною несхибністю – ось опори міфологеми наративу речників “русского міра” – ідеологічної, духовної та еклезіологічної платформи політичної ортодоксії, на чому наголошував Кирил Говорун [Див.: 5]). Її витворено саме в РПЦ. Лицемірство її функціонерів засвідчене неодноразово: величезна розкіш поєднана з абстрактною риторикою боротьби зі споживацтвом; розмови про Христову правду, а на практиці – нечувана войовничість і жорстокість тощо. Це дає підстави вважати, що в тій структурі здійснюється суцільна мімікрія священного, повне його вихолощення та зведення в ранг сакрального лише інтересу політичного та геополітичного панування. Це навіть не постправдне християнство, а, зважимося стверджувати, антихристиянство. Замість відтворення суті Церкви (спільноти вірних, що йде за Христом та його

настановами) РПЦ слугує злочинній владі і додержується її антилюдських рішень, а часто є й ідейним програмістом цих рішень. Уже доволі багато і релігієзнавчих студій, і медійної аналітики щодо численних прикладів такої деградації (на матеріалі звернень, інтерв'ю та проповідей очільників цієї організації). Підміна сакрального не просто профаним, а явно аморальним, відбувається не лише на рівні наративу, але, як наслідок, у діях adeptів. І це перетворює РПЦ з усіма її “дочірніми” організаціями на руйнівну силу. Це виявляється в морально дезорієнтаційному впливові на психіку послідовників, постійному відчутті страху, загрози з боку інших – “неблагодатних”, надумана “гріховність” яких нібито є причиною негараздів соціального та природного характеру, а тому з ними, мовляв, потрібно боротися. І як бачимо на прикладі подій, що відбуваються в Україні, боротьба ця передбачає військовий терор мирного населення.

Загарбницька війна в такій спотвореній свідомості стає війною “священною”, війною заради збереження нібито “істинності православ'я”. Прикладів такого стану і процесу є чимало, от хоча б проповідь Артемія Владімірова [9], де цей статусний російський церковний функціонер не тільки називає українців, які боронять свою країну, – “укрофашистами – змієнтами, вигодованими Європою” (політичні контексти цієї “проповіді” і так всім зрозумілі), але й наголошує: “Зараз іде війна Росії, як це завжди було, із колективним Заходом. Що може породити цей Захід? ІДІЛ і неофашизм – ось їхнє дітище, ось їхні виплоди, ось породження їхньої “духовності” і внутрішніх прагнень. Вони можуть перетворити планету тільки на хаос, вони можуть зростити тільки людоджерів”. Відтак у цій “проповіді” ще дуже багато іншої цілковитої брехні про нібито тривалий період знущання в Україні з “русскіх в казематах” (з контексту зрозуміло, що він таке приписує ще часові до повномасштабного вторгнення Росії в Україну), про їхні нібито “вирізані органи, які відправлені в Європу”. У певний момент, повністю позбувшись необхідності говорити з кафедри про християнські істини, “отець” використовує займенник “ми”, коли говорить про бомбардування: “Ми завдаємо точкових ударів по об'єктах воєнної структури, по штабу НАТО, який координує цю систему уярмлення слов'ян...”. Цинізм настанов та практики “вчення” РПЦ настільки шокує, що протоієрей Артемії не гидує транслювати ті самі тези, що “журналісти”-пропагандисти: про інсценування могил масових поховань закатованих українців. Але це не просто позиція окремого протоієрея, це якраз ота “симфонія” російської влади і цієї “Церкви”, яка давно стала відділом державної пропаганди. На завершення він закликає помолитися за російських військових, які нібито зачищають Україну від “фашистів” та “нелюдів” і зазначає: “Ця операція на Україні має глобальний характер. Росія, як завжди, звільнює світ від фашизму, концентраційного цифрового табору. І знаком того, що Путін змішав усі плани золотого мільярда, який уже майже святкував свою перемогу, перетворюючи все населення Землі на худобу, – є відміна QR кодів у нашій столиці та всій Росії. Це виключна заслуга нашого президента...”. Усі цитати – з відео, розміщеного в YouTube, посилання на яке ми надали вище. Очевидно, якими почуттями заряджені ті, хто відвідують такі “служіння”, де їх вчать, що все довкола вороже, а все, що біле – чорне, й навпаки. Такі проповіді – типові сьогодні для більшості парафій РПЦ, вони втілюють узгоджені з державною владою Росії “темники”, про що свідчить рясний матеріал доступних в Мережі відеозаписів.

Тут відбувається той перехід, котрий вказує, що речникам та

послідовникам ідеології “русского міра” характерна й **мімікрія християнської етики**. Вони часто наголошують на власній ексклюзивній духовності та моральності, жертовній присвяченості себе Богові. Часто цим і функціонери “У”ПЦ пояснюють небажання єднатися з автокефальною Православною Церквою України (ПЦУ), визнаною Вселенським Патріархатом (як і скасовувати політично продиктоване Москвою розірвання євхаристійного єднання з усіма Церквами, що перебувають в такому спілкуванні з ПЦУ). Саме страхи та марновірства мас вірних вони використовують для збереження своїх позицій. Доволі слушно зазначав Х. Яннарас: “Будь-який “догмат” та будь-яка “конфесія” породжують свій власний тип людини, котра “присвятила” себе Богу і незалежно від того, на яких паралелях і меридіанах вона живе, часто керується одним і тим же страхом. Панічний страх за хистке суспільне визнання своєї “присвяченості”: щоб не було заплямоване добре ім’я, щоб не виникло сумнівів щодо її репутації, її духовності, її послідовності в цій обділеності. Така людина закохана у свою “присвяченість”, у свою ідолізовану егоїстичну непорочність, але не в Бога” [18, с. 88]. Можемо припустити, що аналогічною мотивацією спонукаються й керівні структури тих Православних Церков світу, які демонструють ледь завуальовану або й явну підтримку інтересів Москви щодо українського питання.

Нині повсюдно звучать декларації функціонерів “У”ПЦ, ніби ця Церква розірвала свій зв’язок із Московським Патріархатом, прийнявши відповідні рішення на соборі у Феофанії в травні 2022 р. (на четвертому місяці повномасштабної війни). Однак декларації і реальність не завжди збігаються. Аналізуючи міру зв’язку цієї структури із духом “русского міра”, варто розглядати різні параметри. Однак серед важливих є й меседжі лідера, предстоятеля. І звісно, було б не виправданою редукацією брати до уваги тільки період від початку повномасштабного вторгнення Росії до України.

Предстоятельство Онуфрія триває саме з 2014 р. – з року, коли й розпочалася пряма агресія Росії проти України (анексія Криму, війна на Донбасі). Тому пропонуємо в цій частині статті оглянути деякі (далеко не вичерпні) факти позиції предстоятеля “У”ПЦ саме в цей період. Узагальнити ці факти можна такими блоками: 1) діяльна інкорпорованість в керівну й ідеологічну вертикаль РПЦ весь період аж до повномасштабного вторгнення; 2) волюнтаристське обстоювання єдиного з Росією мовного простору у сакральній сфері; 3) маркери ментальної вкоріненості в “русскомірній” свідомості і після початку повномасштабного вторгнення.

У контексті першого блоку фактів можна вказати, що ще 30 листопада 2017 р. митрополит Онуфрій виступав в Москві на архієрейському соборі РПЦ як повноправний учасник того собору. У своїй доповіді [12] він, зокрема, скаржився перед аудиторією владик РПЦ на український законопроект, умовно, “про назви”. Згідно з ним релігійні організації, що є частиною релігійних спільнот, центр котрих перебуває в державі-агресорі, мали б відображати у своїй назві цей зв’язок. Росія тоді вже понад три роки всупереч нормам міжнародного права відібрала в Україні Крим і здійснювала разом із сепаратистами (яких вона підтримувала) війну на Донбасі. У цих умовах предстоятель “У”ПЦ скаржився в Москві на те, що, по суті, його структуру зобов’язують вказувати правду: релігійні організації “У”ПЦ мають пряму дотичність до Росії – згідно з установчими документами (Статутом РПЦ та Статутом про управління “У”ПЦ). Прикметно, що перед цим же архієрейським собором тоді виступав і Владімір Путін. Можна припустити, що його слухав та сприймав митрополит Онуфрій і від нього,

вочевидь, не прозвучало слів заперечення щодо тієї злочинної політики, яку проводить Російська держава, і до якої долучаються функціонери РПЦ. А з нашої точки зору, чиновницька структура РПЦ – це своєрідне доповнення чиновницької структури і Російської держави.

У 2020 р. Онуфрій Березовський виступає у Москві у храмі Христа Спасителя від імені Священного Синоду РПЦ як його постійний (і, мабуть, найавторитетніший після Кирила Гундяєва) член, вітаючи того з нагоди річниці патріаршества. Сайт РПЦ наводить письмову версію того вітального адресу. Крім величезної кількості хвалебних слів на адресу Гундяєва там вжито слова “країна” в однині: “...майбутнє не тільки нашої Церкви, але країни” [13]. Що це, як не декларування їхнього бачення Росії, України, Білорусі, всього пострадянського простору як “єдиної країни”, котра, з їхньої точки зору, лише в силу певних зовнішніх геополітичних причин виявилася поділена на різні держави? Зрештою, це цілком вписується у ту риторику, що багатьма роками звучить від багатьох функціонерів РПЦ (облудна ідея “святої Русі”, яка, мовляв, є глибинно, внутрішньо, ментально, ідейно єдиною). До речі, є в Мережі і відеозапис усного виступу Онуфрія, він дещо різниться від письмової версії [2]. Там справді немає слова “країна” в однині. Але і в ньому Кирила названо “милостивим отцом”, “заботливым отцом”, “великим патріархом”, а себе Онуфрій залучає до його “смиранных соработников”. Москву там названо “первопрестольным градом”. На той час, як знаємо, Росія вже давно атакувала Грузію, і частина території Грузії була незаконно відтята; анексувала Крим; збройно-мілітарно терзала Донбас (разом із сепаратистами захарченками), злочинно відхапнувши від України частину її території. Прикметно, що на цій річниці була певна черга із привітання Гундяєва. І от після Онуфрія Березовського його вітав від імені Путіна представник його адміністрації. Тобто вибудовувався ланцюжок своєрідної покори, і перший владики “У”ПЦ – його частина. Це не поодинокі факти участі митрополита Онуфрія в роботі керівних органів РПЦ вже після 2014 р., зокрема, в серпні 2019 р. він також очолював участь в роботі Синоду РПЦ в Даниловому монастирі в Москві [15].

Щодо другого блоку. Наведемо тут лише приклад виступу митрополита Онуфрія перед священнослужителями 2016 р. [14]. Лейтмотив його слів – українська мова в богослужінні мало доцільна. Має домінувати церковнослов'янська. Українська – хіба що в проповідях. Обґрунтовуючи цю позицію, митрополит наводить доволі редуковані, щоб не сказати маніпулятивні, міркування, які є філологічно не коректні. Церковнослов'янську, по суті, він пробує подати як нібито сакралізований архаїзований стиль рідної мови українців, хоч відомо, це інакша щодо української мова з істотними відмінностями. Прикметно, що наводячи фразу з Біблії церковнослов'янською мовою, і розбираючи її як, за його словами, цілком зрозумілу українцям, він наводить її саме в російській редакції церковнослов'янської. Цим він ігнорує історичну традицію української специфіки вимови церковнослов'янських слів. У більшості сучасних храмів “У”ПЦ не служать навіть старою книжною українською (яка була засвідчена, зокрема, ще в Пересопницькому Євангелії). Зробимо застереження: в “У”ПЦ не заборонене богослужіння українською мовою, однак контекст риторики предстоятеля щодо церковнослов'янської навряд чи сприяє активнішому самовизначенню громад на користь української мови, і нині нею служать лише на меншості парафій. У листі до ДЕСС 2022 р. митрополит Онуфрій також акцентує на першорядності церковнослов'янської у богослужінні [див.: 3]. На нашу думку, інтенція такої риторики і практики –

збереження у сакральній сфері єдиного мовного простору з Росією, адже в РПЦ також богослужіння – церковнослов'янською в її російській фонетичній редакції. До речі, чимало проповідей митрополита Онуфрія і навіть деякі після повномасштабного вторгнення – російською мовою. Коли це здійснює (особливо під час війни, яку розв'язала Росія) лідер цілої церковної спільноти – це підстава для конкретних висновків щодо його ментальної налаштованості.

А от щодо третього блоку, то вкажемо на промовистий, символічний момент: звернення Онуфрія 24 лютого 2022 р. Він справді там засудив вторгнення, засудив агресора – Росію (“Каїнів гріх”) [16]. Однак, звертаючись до Путіна, Онуфрій каже: “Найбільша ганьба для нас [тобто України і Росії], що ми воюємо один проти одного”. Навіть якщо це обмовка, вона доволі промовиста, і продиктована якимись глибинними психологічними структурами Онуфрія. Тобто вживаючи займенник “ми” щодо росіян і українців в момент вторгнення, і називаючи це “ганьбою для нас” він зрівнює жертву й агресора. Звісно, хтось скаже, що це загальнохристиянський контекст переконання, що за лихоліття, яких ми зазнаємо, всі несемо відповідальність, будучи уярмлені гріховністю. Але в умовах жахливої війни – доволі абстрактно використовувати цю інтенцію. Або ж вона використовується, щоб завуалювати певний посил. І поставмо запитання: чи це не в дусі тієї ж таки тези про так званий “громадянський конфлікт”, яку не раз розгортали, починаючи з 2014 р., деякі функціонери “У”ПЦ?

Не менш показовими є й контакти митрополита Онуфрія з Вадимом Новинським, який і нині в Європі служить у храмах РПЦ (зокрема, у храмі Корсунської єпархії РПЦ, про що було сповіщення “Радіо Свобода” (це навіть не єпархія РПЦЗ, а саме РПЦ) [11], а також слова пієтету Онуфрія перед часами свого навчання і служіння в Росії. Наявна і вказівка в одному з виступів [17] на те, що між Росією і Україною були братські стосунки, а особливе їхнє погіршення – сталося лише в останні 10 років. Ми вже відзначали, що ще 2008 р. Росія вчинила акти агресії проти Грузії і Кирил Гундяєв вітав керівництво сепаратистських структур у відтятих у Грузії територіях. Але для митрополита Онуфрія – то період братськості. Хоч ми знаємо про наявність принципово інакших реакцій в Україні у той період.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, можемо впевнено твердити, що так звана концепція “русского міра” є лише ідеологічною платформою поширення деструктивних політично мотивованих ідей, які дискредитують християнське вчення, не мають до нього жодного стосунку, адже пропагують ненависть та страх замість любові та надії. Речники цих ідей мають на меті здійснювати деструктивний вплив на психіку послідовників задля втілення політичних гасел та провадження й антихристиянських, й антилюдських кампаній, найжорстокіша із яких наразі триває на теренах нашої країни.

Теперішній лідер “У”ПЦ у значній частині своїх слів і дій нині перебуває у фарватері давно сформованої ментальності, вкоріненої у відданості “русскому міру”. Навряд чи це відповідає потребам ідентичнісних трансформацій цієї структури. І досить мало фактів свідчать про хоч якісь діяльні ініціативи з його боку щодо таких трансформацій. Він суто декоративно робить окремі кроки, однак, на нашу думку, вони позбавлені потенціалу привести цю структуру до реального самопереосмислення, самокритики за вади чи помилки минулого, а отже, й до сутнісної її трансформації.

Список використаних джерел:

1. Russianchurch, 2012, Выступление Патриарха на встрече с В. В. Путиным, *YouTube*. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=5_CQRIQ_x4U>. [29 Вересень 2023].
2. Tvsouz, 2020, *Божественная литургия, Храм Христа Спасителя, г. Москва, 1 февраля 2020 г.* *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=amyCqaN2KmI>>. [29 Вересень 2023].
3. Антошевський, Тарас 2022, “Самостійніша за автокефальну”: мережа гудить через поширений лист-пояснення митрополита Онуфрія про статус УПЦ, яка нібито вже ніяк не МП’, *Релігійно-інформаційна служба України*. Доступно: <https://risu.ua/samostijnisha-za-avtokefalnu-merezha-gudit-cherez-poshirenij-list-rojasnennya-mitropolita-onufriya-pro-status-upc-yaka-nibito-vzhe-niyak-ne-mp_n134105>. [29 Вересень 2023].
4. *Відеоблог Романа Грищука* 2021, *Facebook*. Доступно: <<https://www.facebook.com/100003612305804/videos/172430165029266>>. [29 Вересень 2023].
5. Говорун, К 2019, *Політичне православ'я: доктрина, що розділяє Церкву*, Київ : Дух і літера, 152 с.
6. Горкуша, О 2023, “Термінологічний фронт: “руський мір” в релігійно-конфесійній риториці (релігієзнавча перцепція екзистенційного вибору)”, *Філософська думка*, № 1, с. 26–44.
7. Здіорук, С, Яблонський, В & Токман, В 2014, *Україна та проект “руського мира”*, Київ: НІСД, 80 с.
8. Колодний, А & Филипович, Л 2015, “Русский мир” – теологічна доктрина чи релігійна ідеологія’, *Українське Релігієзнавство*, № 76, с. 158–163.
9. *Коты Молдаванки* 2022, “О священной войне с коллективным Западом в 2022 году”, Артемий Владимиров, *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=yC5KHszwo-o>>. [29 Вересень 2023].
10. Павленко, П 2015, “Русский мир” як ідеологія російського неоімперіалізму: українські реалії’, *Волинський Благовісник*, № 3, с. 281–286.
11. *Радіо Свобода* 2023, ‘Новинського помітили в Цюриху: він провів недільну службу в російській церкві (відео)’, *Радіо Свобода*. Доступно: <<https://www.radiosvoboda.org/a/news-nivynskiy-tsiuryh-nedilna-sluzhba/32345997.html>>. [29 Вересень 2023].
12. *Русская Православная Церковь* 2017, Доклад митрополита Киевского и всея Украины Онуфрия на Архиерейском Соборе Русской Православной Церкви, 29 ноября – 2 декабря 2017 г. Доступно: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074040.html?fbclid=IwARoCfYRj-35jva4rygO_xMyT1LXj_xPIhpVJefVV6Z8HNasF3VdVood7eg>. [29 Вересень 2023].
13. *Русская Православная Церковь* 2020, Поздравительный адрес членов Священного Синода Русской Православной Церкви Святейшему Патриарху Кириллу с годовщиной интронизации. Доступно: <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5584542.html?fbclid=IwAR2sssx2EgFEvzoFOy7kzAJDuV8hcowWoiCi67G1qD5NJSOf3stogJEmxQ>>. [29 Вересень 2023].
14. *СПЖ. Союз Православных Журналистов* 2016, Блаженнейший Онуфрий объяснил, почему в Церкви служат на церковнославянском. *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=-HFZDbYw1sO>>. [29 Вересень 2023].
15. *Українська Православна Церква* 2019, Блаженніший Митрополит Онуфрій взяв участь у роботі Священного Синоду РПЦ. Доступно: <<https://news.church.ua/2019/08/30/blazhennishij-mitropolit-onufrij-vzyav-uchast-u-roboti-svyashhenogo-sinodu-rpc-3/#2023-10-09>>. [29 Вересень 2023].
16. *Українська Православна Церква* 2022, Звернення Блаженнішого Митрополита Онуфрія до української пастви. *YouTube* Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=34dSEGrQHxY>>. [29 Вересень 2023].
17. *Українська Православна Церква* 2023, Блаженніший Митрополит Онуфрій наголосив, що є громадянином лише України, та роз’яснив, звідки пішли інші чутки.

Доступно: <<https://news.church.ua/2023/04/08/blazhennishij-mitropolit-onufrij-nagolosiv-shho-je-gromadyaninom-lishe-ukrajini-ta-rozyasniv-zvidki-pishli-inshi-chutki/#2023-10-09>>. [29 Вересень 2023].

18. Яннарас, Х 1999, *Варіації на тему Пісні Пісень*, Київ: *Дух і Літера*, 128 с.

References:

1. Russianchurch 2012, Vystuplenye Patryarkha na vstreche s V. V. Putynym (Speech by the Patriarch at a meeting with V.V. Putin), *YouTube*. Dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=5_CQRIQ_x4U>. [29 Veresen 2023].
2. Tvsoyuz, 2020, *Bozhestvennaia lyturhiya Khram Khrysta Spasytelia (Divine Liturgy, Cathedral of Christ the Savior)*, Moskva, 1 fevralia 2020 h. *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=amyCqaN2KmI>>. [29 Veresen 2023].
3. Antoshevskiy, Taras 2022, “Samostiinisha za avtokefalnu”: merezha hudyt cherez poshyreni lyst-poyasnennia mytropolitya Onufriia pro status UPTs, yaka nibyto vzhe niyak ne MP (“More independent than autocephalous”: the network is buzzing due to the circulated explanatory letter of Metropolitan Onufriy about the status of the Ukrainian Orthodox Church, which is allegedly no longer an MP), *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Dostupno: <https://risu.ua/samostijnisha-za-avtokefalnu-merezha-gudit-cherez-poshirenij-list-poyasnennya-mitropolita-onufriya-pro-status-upc-yaka-nibito-vzhe-niyak-ne-mp_n134105>. [29 Veresen 2023].
4. *Videobloh Romana Hryshchuka (Roman Hryshchuk's video blog)* 2021, Facebook. Dostupno: <<https://www.facebook.com/100003612305804/videos/172430165029266>>. [29 Veresen 2023].
5. Hovorun, K 2019, *Politychne pravoslavia: doktryna, shcho rozdilialie Tserkvu (Political Orthodoxy: a doctrine that divides the Church)*, Kyiv : *Dukh i litera*, 152 s.
6. Horkusha, O 2023, “Terminolohichniy front: “ruskii mir” v relihiino-konfesiinii rytorytsi (relihiieznavcha pertseptsiia ekzstentsiinoho vyboru) (Terminological front: "Russkiy mir" in religious and confessional rhetoric (religious perception of existential choice))”, *Filosofska dumka*, № 1, s. 26–44.
7. Zdioruk, S, Yablonskyi, V & Tokman, V 2014, *Ukraina ta proekt “ruskoho myra” (Ukraine and the “Russkiy mir” project)*, Kyiv: *NISD*, 80 s.
8. Kolodnyi, A & Fylypovych, L 2015, “Russkiy myr” – teolohichna doktryna chy relihiina ideolohiia (“Russian world” as a theological doctrine or religious ideology)”, *Ukrainske Relihiieznavstvo*, № 76, s. 158–163.
9. *Koty Moldavanky* 2022, ‘O sviashchennoi voine s kollektivnym Zapadom v 2022 hodu (About the holy war against the collective West in 2022)’, *Artemyi Vladymyrov, YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=yC5KHszwo-o>>. [29 Veresen 2023].
10. Pavlenko, P 2015, “Russkiy myr” yak ideolohiia rosiiskoho neoimperializmu: ukrainski realii (“Russian World” as an ideology of Russian neo-imperialism: Ukrainian realities)”, *Volynskiy Blahovisnyk*, № 3, c. 281–286.
11. *Radio Svoboda* 2023, ‘Novynskoho pomityly v Tsiurykhu: vin proviv nedilnu sluzhbu v rosiiskii tserkvi (video) (Novinsky was spotted in Zurich: he held a Sunday service in a Russian church (video))’, *Radio Svoboda*. Dostupno: <<https://www.radiosvoboda.org/a/news-nivynskiy-tsiuryh-nedilna-sluzhba/32345997.html>>. [29 Veresen 2023].
12. *Ruskaia Pravoslavnaia Tserkov* 2017, Doklad mytropolitya Kyevsokoho y vseia Ukrayny Onufriya na Arkhyereiskom Sobore Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy (Report of Metropolitan Onufry of Kyiv and All Ukraine at the Council of Bishops of the Russian Orthodox Church), 29 noiabria – 2 dekabria 2017 h. Dostupno: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074040.html?fbclid=IwARoCfYRj-35jva4rygO_xMyT1LXj_xPIhpVJefVV6Z8HNasF3VdB0od7eg>. [29 Veresen 2023].
13. *Ruskaia Pravoslavnaia Tserkov* 2020, Pozdravytelnyi adres chlenov Sviashchennoho Synoda Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy Sviateishemu Patryarkhu Kyryllu s hodovshchynoi yntronyzatsyy (Congratulatory address from the members of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church to His Holiness Patriarch Kirill on the anniversary of his enthronement).

- Dostupno:
<<http://www.patriarchia.ru/db/text/5584542.html?fbclid=IwAR2sssx2EgFEvzoFOy7kzAJDuV8hcowWoiCi67G1qD5NJSOAF3stogJEmxQ>>. [29 Veresen 2023].
14. *SPZh. Soiuz Pravoslavnykh Zhurnalystov* 2016, Blazhenneishyi Onufriy obъiasnyl, pochemu v Tserkvy sluzhat na tserkovnoslavianskom (His Beatitude Onuphry explained why the Church serves in Church Slavonic). *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=-HFZDbYw1s0>>. [29 Veresen 2023].
 15. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva* 2019, Blazhennishyi Mytropolyt Onufrii vziav uchast u roboti Sviashchenoho Synodu RPTs (His Beatitude Metropolitan Onufriy took part in the work of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church). Dostupno: <<https://news.church.ua/2019/08/30/blazhennishij-mitropolit-onufrij-vzyav-uchast-u-roboti-svyashhennogo-sinodu-rpc-3/#2023-10-09>>. [29 Veresen 2023].
 16. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva* 2022, Zvernennia Blazhennishoho Mytropolyta Onufriia do ukrainskoi pastvy (Address of His Beatitude Metropolitan Onufriy to the Ukrainian flock). *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=34dSEGrQHxY>>. [29 Veresen 2023].
 17. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva* 2023, Blazhennishyi Mytropolyt Onufrii naholosyv, shcho ye hromadianynom lyshe Ukrainy, ta roziasnyv, zvidky pishly inshi chutky (His Beatitude Metropolitan Onufriy emphasized that he is a citizen of Ukraine only, and explained where the other rumors came from). Dostupno: <<https://news.church.ua/2023/04/08/blazhennishij-mitropolit-onufrij-nagolosiv-shho-je-gromadyaninom-lishe-ukrajini-ta-rozyasniv-zvidki-pishli-inshi-chutki/#2023-10-09>>. [29 Veresen 2023].
 18. Yannaras, X 1999, *Variatsii na temu Pisen Pisen (Variations on the Song of Songs)*, Kyiv: *Dukh i Litera*, 128 s.